

CRTICE O LIČNOJ VLASTI: OBRASCI VLADANJA PO MODELU TURSKE

Fenomen lične vlasti je jedinstvena i samovoljna realna pojava koja je do sada bila mahom u središtu socioloških, istorijskih i biografskih istraživanja. Pitanje na koje nastojim da odgovorim jeste da li postoje paralele u ideologijama između političkih lidera na Balkanu, te da li se oni ugledaju na režim koji dolazi sa Istoka (turski model upravljanja). Reč je o političko-sociološkom istraživanju sa istorijskim primesama, čiji je cilj da donekle rasvetli i dočara „rađanje” kulta vođe, te organizaciju i ideologiju lične vlasti, pre svega kontinuiteta, sličnosti i razlika. Zanimanje za političke narative na Balkanu bilo je, jeste i ostaće veliki istraživački i naučni izazov u multidisciplinarnom i multikulturalnom smislu te reči. Imajući u vidu sva iskušenja koje nosi ovo tzv. „bure baruta”, nastojala sam da decenijama zamršenom balkanskom mozaiku, na kome je sve dominantniji turski političko-ekonomski i kulturološki uticaj, dodam nekoliko kockica.

„Vladaoci” i njihovi „dvorjani”

Lična vlast se odvajkada služila najrazličitijim sredstvima manipulacije – od sakralizacije i pozivanja na Boga i božju milost, preko (pretnji) korišćenja sile, do obezbeđivanja apsolutne poslušnosti regrutovanjem u redove činovnika osoba koje svojim skromnim obrazovanjem nisu mogle da ugroze vrhovnu vlast vladaoca. Stoga nije ni čudo što je osmanski sultan zapošljavao robove-strance, koji su islamizirani i obučavani u zasebnim školama.

Očuvanje pokornosti potčinjenih činovnika nije ni za jednog vladaoca/državnika ni do današnjih dana bila laka stvar. Kao nekada u srednjem veku, bilo na Zapadu ili na Orijentu, tako i danas, položaj „glavnokomandujućeg” zavisi od njegove snage, veštine manipulacije masom, a pre svega upravnog aparata i vojske, kao i od umešnosti sticanja podrške crkve, moćnika i korišćenja njihovih nesuglasica. Pravilo svakog apsolutističkog vladara oduvek je bilo jasno: moć vladaoca utoliko je jača što on više kontroliše karijeru većine činovništva. Nekada su u Osmanskom carstvu to bile medrese, odnosno na Zapadu škole namenjene isključivo građanstvu a nipošto aristokratiji, dok su to danas na teritoriji Balkana fakulteti čiji „diplomci” obezbeđuju gipkost i postojanost lične vlasti državnog vrha. Većinu zemalja bivše Jugoslavije potresaju afere u kojima su predstavnici naroda i članovi državnog vrha (kako zakonodavne, tako i izvršne vlasti) optuženi da su tokom školovanja posegnuli za političkim uticajem i korupcijom kako bi stekli diplomu. I pored mnogobrojnih skandala, zbog takvih optužbi još niko nije odstupio sa dužnosti, počev od Nebojše Stefanovića, ministra unutrašnjih

¹ Istoričarka, doktorantkinja na Institutu za evropske studije.

poslova Republike Srbije, koji je svoju diplomu stekao na Fakultetu za kulturu i medije (tzv. „Džon Nezbit” univerzitet, inače nekadašnji „Megatrend”), preko skandala sa poništenom doktorskom disertacijom ministra finansija Republike Srbije Siniše Malog, sve do Američkog univerziteta u Bosni i Hercegovini, poznatijeg kao AUBiH, u to vreme jedne neakreditovane akademske i visokoškolske ustanove, na kome je diplomu navodno stekao direktor Obaveštajno-sigurnosne agencije (OSA) BiH Osman Mehmedagić, zvani Osmica.² Hrvatsku je zatrebla afera iz 2018. godine kada se hrvatska akademska zajednica snažno pobunila nakon što je Sveučilište u Zagrebu dodelilo počasni doktorat predsedniku HDZ-a BiH Draganu Čoviću. Isto je bilo i sa pokušajem dodele takvog doktorata zagrebačkom gradonačelniku Milanu Bandiću.

Crnogorske vlasti su nakon afere sa lažnim diplomama u Bijelom Polju krajem 2019. odlučile da pooštre mere odbijajući nostrifikaciju diploma stečenih na privatnim fakultetima u regionu. Naime, država se dve godine pre te odluke suočila sa aferom iz grada na Limu kada je nevladina organizacija „Euromost” razotkrila da je u opštini Bijelo Polje zaposleno više službenika sa lažnim diplomama, najviše opština. Prema podacima pomenute organizacije, u periodu od 2002. do 2017. godine izdato je od 500 do 1000 diploma i drugih sumnjivih lažnih dokumenata, da bi nakon provere bilo utvrđeno da su u pitanju opštinski službenici (oko 70 ekonomista i pravnika) zaposleni u lokalnoj upravi, supruge bivših državnih funkcionera, sekretari, direktori državnih ustanova i prosvetari.³

U Turskoj mesto činovnika takođe zavisi od stepena obrazovanja i političke umešnosti, te može biti oduzeto onim licima koji svojim autoritetom postanu privid pretnje vrhovnoj vlasti predsednika Turske. Naime, u nekadašnjem Osmanskom carstvu, sultan je upravljao državom oslanjajući se na svoje poluge moći (janičare i „trupe Porte”, provincijsku vojsku i flotu). „Robovi Porte” (*kapi kulari*) predstavljali su vojnički ideal, najprofesionalniji deo osmanske vojske, najbolje obučeni i najbolje opremljeni. Na čelu Divana koji je obavljao ulogu vrhovnog suda nalazio se drugi čovek u Carstvu, veliki vezir. Ali i njegova vlast bila je ograničena: veziri su u potpunosti zavisili od sultana, bili su izloženi intrigama i promenama raspoloženja svog vladara, čiji su robovi ostajali do kraja života ma kog porekla bili. Sultan ih je imenovao i razrešavao, raspolagao njihovim životima i dobrima. Ukoliko bi njihova moć, popularnost i ambicija postali preveliki, sultan bi uklanjao opasnost tako što bi naredio njihovo pogubljenje. Vera je samo naizgled bila protivteža golej samovolji sultana, jer je sultan samo forme radi pitao za mišljenje verskog poglavara – muftiju. U muhamedanskim carstvima vera je bila osnova straha koja je jačala poštovanje vladara. Samovolja vladara je neprestano jačala to verovanje, jer se pojedinac nije legalno mogao odupreti volji vladara. Alah je bio jedini vladar, a sultan „senka Alahova” skrivena u saraju, čiji je pogled svuda dopirao. Bila je to garancija apsolutne pokornosti jednom pojedincu, odnosno vođi (sultanu). U vreme Sulejmana I, izuzetno nadaren u ratu i miru, kao zapovednik i mudri diplomata posebno se isticao Ibrahim-paša,

² Todor Kuljić, *Oblici lične vlasti – Sociološka studija o ideologiji i organizaciji uticajnih evropskih oblika lične vlasti od antike do savremenog doba*, Beograd, 1994, 190–191; <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/balkanski-univerziteti-lazne-diplome-kod-losih-politicara> (pristupljeno 02.08.2020).

³ <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:681961-SKANDAL-U-CRNOJ-GORI-Bjelopoljci-kupili-1000-diploma> (pristupljeno 02.08.2020).

sultanov prijatelj iz mladosti, koji je nastradao upravo usled prevelike samouverenosti koja ga je zaslepila.

Pet vekova kasnije, nakon uspostavljanja Republike i prelaska sa jednopartijskog na višepartijski režim izbora, slična sudbina zadesila je najbližeg saradnika tadašnjeg premijera, a potom i predsednika Turske Redžepa Tajipa Erdogana. Reč je o Ahmedu Davutoglu, tvorcu spoljnopolitičkog imidža i globalnog i regionalnog kursa turske spoljne politike, turskom ministru spoljnih poslova u periodu 2009–2014. Ubrzo nakon Erdoganove pobede na predsedničkim izborima 2014. godine, Davutoglu je postao drugi čovek države, premijer Republike Turske. Ugled koji je uživao kao vrsni diplomata, čovek iza kojeg je stajalo vrhunsko obrazovanje i velika podrška naroda nisu bili dovoljni da ostane u milosti svog „gospodara”. Svoju dužnost obavljao je do 2016. godine, kada ga je zamenio znatno poslušniji Mevlut Čavušoglu. Turski predsednik je savladao novu veštinu vladavine: privrženiji su i korisniji ljudi koji u početku vladavine izgledaju sumnjivo, a ne oni koji su od početka bili verni i dostojni njihovog poverenja.⁴

U istom kontekstu ne treba zaboraviti da „vladaoci, nesumnjivo, dostižu svoj najveći domet kad savladaju ljude i teškoće koje im pružaju otpor”. Prema Makijaveliju, „kada vladalac zadobije novu državu” tada treba „obezoružati” nove podanike, osim onih koji su prilikom osvajanja bili na njegovoj strani. Ali Erdogan je otišao korak dalje. Sledeći ideju „cilj opravdava sredstvo”, s vremenom je i njih oslabio, smekšao i organizovao sistem u kom se „sva vojska njegove države sastoji od novih vernih podanika”.⁵

Nakon pokušaja vojnog puča u Turskoj, kada se predsednik Erdogan putem *fejstajma* obratio svojim sunarodnicima u noći 15. jula 2016. godine radi „odbrane demokratije”, usledilo je obračunavanje sa političkim protivnicima, smenjivanje nastavničkog osoblja, državnih službenika i najvažnije, hapšenje oficira iz aktivne i redovne vojne službe. Time je nekadašnja istorijska uloga vojske – zaštita turskog ustava, suzbijanje diktatorskih režima i odbrana tekovina koje je uspostavio Mustafa Kemal Atatürk – prešla u ruke jedne ličnosti. Erdogan se poslužio žrtvama ljudi koji su poginuli u noći puča kao stepenicama kojima će se popeti visoko. „Odsekavši glavu zmiji”, Erdogan je dobio određene ruke da sprovede referendum iz 2017. godine na kome se 51,3% građana izjasnilo da podržava ustavne promene koje će omogućiti veća ovlašćenja predsedniku republike.⁶

⁴ Rober Mantran: *Istorija Osmanskog carstva*, Beograd, 2002, 220–244; Džengiz Hakov, *Istorija savremene Turske*, preveo Vladan Virijević, Centar za turkološka istraživanja, Prizren, 2011, 274–325; <http://www.mfa.gov.tr/minister-of-fa-info.en.mfa> (pristupljeno 02.08.2020); <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/3659661/davutoglu-izasao-iz-erdoganove-stranke-plan-da-osnuje-svoju.html> (pristupljeno 02.08.2020); <https://www.haberler.com/ahmet-davutoglu/biyografisi/> (pristupljeno 02.08.2020); Todor Kuljić, *nav. delo*, 102.

⁵ Nikolo Makijaveli, *Vladalac*, preveo B. Janković, 229–230.

⁶ Džengiz Hakov, *nav. delo*; <https://tr.euronews.com/2018/09/18/darbe-sonrasi-tasfiyeler-devam-ederken-erdogan-daha-fazla-cezaevi-istiyor>; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51560879>; <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/15-temmuz-icin-anlam-dolu-mesajlar-ve-sozler-15-temmuz-demokrasi-ve-sehitler-anma-gunu-sozleri-5932125/> (pristupljeno 03.08.2020); Nikolo Makijaveli, *nav. delo*.

S druge strane, razjedinjeni „balkanskim narativom”, lažnim i propagandnim naslovima u režimskim novinama koji stalno pozivaju na rat, države Balkana nakon devedesetih godina nemaju nijednu šansu da vojno odbrane čak ni demokratski integritet svoje države.

Izgradnja kulta vođe

Ono što je zajedničko državama na prostoru Jugoistočne Evrope jesu načini izgradnje i održavanja harizmatične vladavine, te stvaranje kulta „vođe” koji bi poput vladaoca u romanu Radoja Domanovića slepo verovao u društveno-ekonomska obećanja, zbog čega je ovaj fenomen potrebno sagledati u širem vremenskom i geografskom području.

Na prostoru Balkana, posle Titovog i Miloševićevog mehanizma hijalizma opijene mase kojom se lako manipuliralo, raspad Jugoslavije doneo je model „umerenog autoritarizma” novih nacionalnih vođa. Iz njega su tokom (a neki i nakon) burnih devedesetih godina „izronili” Milo Đukanović u Crnoj Gori, Milorad Dodik u Republici Srpskoj, Bakir Izetbegović u BiH, Aleksandar Vučić u Srbiji i predsednik Turske Redžep Tajip Erdogan, koji je svoju panislamističku politiku platio prinudnom smenom sa mesta gradonačelnika Istanbula 1998. godine i zatvorskom kaznom od 4 meseca.

Izgradnja kulta vođe usko je povezana sa ekonomskim potrebama privilegovanih slojeva, uz nastojanje da se njihov „društveni” i „poslovni” uspeh smatra legitimnim. Uzročno-posledično, sumnja u harizmu, očuvanje političke vlasti vođe odabranog od strane interesa nevidljive vladajuće grupe, oduvek je bio rizičan za pomenute „privilegovane”. Od toga kako im i koliko služe zavisila je dugotrajnost njegove vlasti, stoga je svaki vođa ritualno „posedovao” ličnost koja bi umesto njega snosila odgovornost za neuspele ili nepopularne mere. To su uglavnom šefovi policije, ministri unutrašnjih poslova, premijeri, vrhovi vojske – partijski činovnici, generalno gledajući. Reč je o održavanju discipline usađivanjem straha od gubitka službene pozicije i privilegija koje su uživali, te je „predanost” nacionalnom vođi postala deo svakodnevnice na prostoru šireg Balkana, uključujući i Tursku, što je sprečavalo prodor i razvoj procesa demokratizacije društva.

Balkanski obrasci vladanja

Radi sagledavanja autoritarnih režima koji se više od dvadeset godina održavaju na vlasti, predstaviću najpre neke od političkih perjanica Balkana koji su oblikujući političku scenu svojih zemalja uticali na oblikovanje i naših života.

Etničke partije u BiH politikom dominiraju već više od 25 godina. U Republici Srpskoj na čelu je **Milorad Dodik**. Dodik je političku karijeru započeo polovinom osamdesetih godina, a od 1986. do 1990. godine bio je predsednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Laktaši. Na prvim višestranačkim izborima u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini 1990. godine izabran je za poslanika kao kandidat Saveza reformskih snaga. Nakon što su predstavnici hrvatskog i muslimanskog naroda u Skupštini BiH doneli Deklaraciju o nezavisnosti,

preglasavajući tako srpske poslanike, većina poslanika srpske nacionalnosti (uključujući i Milorada Dodika) je 24. oktobra 1991. godine napustila Skupštinu BiH. Tada je formirana Skupština srpskog naroda u BiH, koja je 9. januara 1992. godine proglasila Republiku Srpsku. Zbog nesuglasica s programom i načinom rada Srpske demokratske stranke (SDS), 1993. godine Dodik formira Klub nezavisnih poslanika u Narodnoj skupštini RS, te tako postaje prva opozicija tadašnjoj aktuelnoj vlasti koju je činio SDS. Po okončanju rata u BiH, u januaru 1996. godine pokrenuta je inicijativa da Klub preraste u političku stranku. 10. marta 1996. godine na osnivačkom Saboru konstituisani su organi Stranke nezavisnih socijaldemokrata. Za prvog predsednika stranke izabran je Milorad Dodik. Od tada do danas, Dodik je tri puta obavljao funkciju predsednika Vlade Republike Srpske, te je dva puta biran za predsednika RS.

Nakon opštih izbora u Bosni i Hercegovini iz oktobra 2018. godine, izabran je sedmi saziv Predsedništva BiH koji čine: Milorad Dodik, srpski član Predsedništva BiH, Željko Komšić, član Predsedništva BiH iz reda hrvatskog naroda, te član Predsedništva BiH Šefik Džaferović. Na konstitutivnoj sednici Predsedništva BiH, održanoj 20. novembra 2018. godine, za prvog predsedavajućeg Predsedništva BiH izabran je Milorad Dodik. Na toj funkciji nalazio se do jula 2019. godine kada ga je smenio Željko Komšić (jul 2019 – mart 2020), odnosno Šefik Džaferović, budući da se prema ustavnim i zakonodavnim nadležnostima Predsedništva BiH predsedavajući rotira na svakih 8 meseci.⁷ Jedan od najbližih saradnika i savetnika saveznika Aleksandra Vučića, sa željom da svoju vlast produži u svrhu sticanja ličnih koristi po cenu politike koju vodi (svrstavanja/približavanja Republike Srpske Srbiji), na lestvici ambicija po ugledu na turski model vlasti nalazi se ispod svog „protežea” u Beogradu. Deluje da osim političko-ekonomskih motiva, Milorad Dodik nema dugoročnije ciljeve poput njegovog kolege u Srbiji, Aleksandra Vučića.

Iako je postao član SDA još od osnivanja ove stranke, **Bakir Izetbegović** je postao njen predsednik tek 2015. godine. Svoj prvi mandat za Predsedništvo BiH imao je od 2010–2014; zatim odmah i naredni od 2014–2018. godine. Prema izbornom zakonu BiH, a u skladu sa Aneksom 3 Dejtonskog sporazuma, nakon dva uzastopna mandata više nije imao pravo na kandidovanje, do otpočinjanja sledećeg mandata 2022. godine. Želeo je da BiH približi Turskoj, uvidevši da je prijem zemalja Zapadnog Balkana u EU slabo izvestan.⁸ Ipak, čini se da njegovo vreme za napredovanje u daljoj političkoj karijeri lagano izmiče.⁹

Godine 1979. **Milo Đukanović** je postao član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, najvišeg rukovodećeg organa ove partije. U leto 1988. godine su počeli tzv. „narodni” mitinzi pomoću kojih je Slobodan Milošević uspeo da sruši pokrajinske vlasti Vojvodine i Kosova, kao i republičke vlasti Crne Gore. Kao njegov pristalica i sledbenik „antibirokratske revolucije”, Milo Đukanović je ubrzo postao jedan od lidera socijalističke Crne Gore.

⁷ <https://www.biografija.org/politika/milorad-dodik/> (pristupljeno 03.08.2020).

⁸ Više o ovome videti u odeljku *Vera kao političko oruđe*, str. 9

⁹ <http://imovinapoliticara.cin.ba/profil.php?profil=124#!biography.php?id=124>;
<http://www.predsjednistvobih.ba/nadl/default.aspx?id=10005&langTag=bs-BA> (pristupljeno 03.08.2020);
izborni zakon BiH (poglavlje 8, članovi 8.1 i 8.3) <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/izborni-zakon-bosne-i-hercegovine.html> (pristupljeno 03.08.2020).

Savez komunista Jugoslavije Crne Gore je 1991. godine promenio naziv u Demokratska partija socijalista (DPS), a Đukanović je ostao njen član. Iste godine je izabran za premijera i ovu funkciju je obavljao do 5. februara 1998. godine. Godine 1994. je postao potpredsednik DPS-a, a četiri godine kasnije predsednik te stranke.

1996. godine je počeo da se udaljava od Slobodana Miloševića, a 1997. godine ga je napao u jednom intervjuu zbog čega je došlo do razdora u Demokratskoj partiji socijalista Crne Gore. Jedan broj članova je podržao Đukanovića, dok su Miloševićeve pristalice, predvođene Mommirom Bulatovićem, napustile stranku i osnovale Socijalističku narodnu partiju Crne Gore (SNP CG). Dve godine kasnije Đukanović je na predsedničkim izborima pobedio Bulatovića i postao predsednik Republike Crne Gore, a njegova stranka je osvojila 41,03% glasova, tj. 32 mandata. Bio je predsednik do novembra 2002. godine, kada ga je nasledio Filip Vujanović. Na predsedničkim izborima 15. aprila 2018. godine osvojio je 53,9% glasova (tj. 180.274 glasa) i po drugi put je postao šef države.

Na vlast je došao sa samo 29 godina i to u trenutku kada se Jugoslavija raspadala. Pošto je bio najmlađi premijer u Evropi i nije imao političkog iskustva, mnogi su verovali da se neće snaći na ovoj poziciji. Međutim, on ih je demantovao postavši jedini lider na ovim prostorima koji je od devedesetih godina pa do sada neprekidno na vlasti, uprkos aferama o švercu cigareta za koji je bio optuživan ali nikada osuđen, zbog čega je odavao utisak političara koga pre svega interesuje ekonomsko-politički profit.¹⁰

Jedini lider koji na ovim prostorima ispoljava i ambiciju i istrajnost da se (po ugledu na Erdogana) vine izvan balkanskih političkih okvira jeste predsednik Srbije **Aleksandar Vučić**.

Političku karijeru je započeo 1993. godine učlanivši se u Srpsku radikalnu stranku (SRS). Ubrzo je postao poslanik u Narodnoj skupštini. Godine 1995. imenovan je za generalnog sekretara stranke. U martu 1998. godine je izabran za ministra za informisanje u Vladi Mirka Marjanovića. U periodu od 2004. do 2008. godine je bio predsednik Opštinskog odbora Novog Beograda, zamenik predsednika poslaničke grupe SRS-a u Narodnoj skupštini, član Administrativnog odbora i Odbora za ustavna pitanja, zamenik predsednika Odbora za Kosovo i Metohiju i Odbora za kulturu i informisanje. U maju 2008. godine SRS je trebalo da formira koaliciju sa Demokratskom strankom Srbije, Novom Srbijom, Socijalističkom partijom Srbije (SPS), Jedinstvenom Srbijom (JS) i Partijom ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS). Vučić je tada predložen za gradonačelnika Beograda, ali ova funkcija je poverena Draganu Đilasu jer su SPS, JS i PUPS formirali vladu sa Demokratskom strankom, Liberalno-demokratskom partijom i strankom G17+. U septembru 2008. godine, nakon sukoba Vojislava Šešelja i Tomislava Nikolića, Vučić je napustio SRS i podneo ostavku na svoje dužnosti. Početkom oktobra je sa Nikolićem osnovao Srpsku naprednu stranku (SNS) i postao zamenik predsednika. Promenio je svoje političke stavove, te je umesto za Veliku Srbiju počeo da se zalaže za pridruživanje Evropskoj uniji. Nakon što je u maju 2012. godine Tomislav Nikolić izabran za predsednika Republike Srbije, Aleksandar Vučić imenovan je za predsednika SRS-a. U julu je postao ministar odbrane i prvi potpredsednik Vlade zadužen za odbranu, bezbednost i borbu protiv korupcije i kriminala. Nakon pobe SNS-a na izborima održanim 16. marta 2014. godine

¹⁰ <https://www.biografija.org/politika/milo-djukanovic/> (pristupljeno 03.08.2020).

izabran je za predsednika Vlade Srbije, koja je formirana 27. aprila 2014. godine. Funkciju premijera obavljao je do avgusta 2016. kada je, nakon pobede SNS-a na izborima održanim 24. aprila 2016. godine, započeo novi mandat na mestu predsednika Vlade Srbije. Nakon pobede na predsedničkim izborima održanim 2. aprila 2017. godine izabran je za predsednika Republike Srbije.¹¹

Primer Turske

Imajući u vidu političke vođe u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, odlučila sam da napravim paralelu sa Redžepom Tajipom Erdoganom – dečakom iz predgrađa koji se uzdigao i ostao na čelu države od 80 miliona stanovnika.

Redžep Tajip Erdogan rodio se 26. februara 1954. u kvartu Kasimpaša stambolskog rejona Bejoglu, u porodici radnika obalske straže na crnomorskoj obali. Kada je Erdoganu bilo 13 godina porodica se preselila u Istanbul. Kao dečak prodavao je limunadu i zemičke na „nebezbednim ulicama grada”. Godine 1965. Erdogan je završio osnovnu školu „Pijale Paša”, a 1973. završava islamski licej „Imam Hatip” u Istanbulu. Kako diploma verskog liceja nije bila dovoljna za direktni upis na većinu turskih univerziteta, Erdogan je morao da polaže dodatne ispite. Položio je i upisao je državnu školu „Ejup”. Pošto se odlikovao velikom religioznošću dobio je nadimak – Hodža!

Erdoganov interes za politiku pokazao se rano, već u 15. godini. Ušao je u politiku po blagoslovu učitelja Erbokana, koji u to vreme osnovao Partiju blagostanja (ili Partiju nacionalnog spasa). Erdoganova politička zvezda je zasijala 1985. godine, kada je postao predsednik Odbora Partije blagostanja u Bejoglu, a zatim i predsednik Gradskog odbora Istanbula, kao i član Centralnog komiteta partije. No, važan detalj u njegovoj biografiji je zatvor. Marta 1994. godine u Turskoj su održavani lokalni izbori, na kojima je Erdogan izabran za gradonačelnika Istanbula. Erdogan je i dalje je podržavao islamističku politiku lidera Partije blagostanja Nadžmetina Erbakana, koji je od 1996. do 1997. bio turski premijer. Godine 1998. Erdogan je osuđen pod obrazloženjem da je širio nacionalnu i versku netrpeljivost. Optužnica je podignuta kada je odrecitovao stihove turskog pesnika Zija Gjekapa „Domaća ognjišta” na islamističkom mitingu (u decembru 1997. godine), zbog čega je smenjen sa mesta gradonačelnika. Sud je osudio Erdogana na 10 meseci zatvora, ali je on odslužio četiri i pušten je uz uslovnu kaznu. Stihovi koje je recitovao zaista su provokativni za nemuslimane, jer odišu militarizmom.

Erdogan je postao premijer 2003. godine po izlasku iz zatvora, a drugi premijerski mandat je dobio na izborima 2007. godine. Godine 2014. postaje po prvi put predsednik Turske, da bi svoj autoritet ponovio na poslednjim izborima za predsednika 2018. godine. U međuvremenu je, koristeći metod zastrašivanja nacije teroristima ISIS organizacije i kurdskim militarističkim grupama, sproveo referendum 2017. godine koji mu je doneo ovlašćenja da

¹¹ <https://www.predsednik.rs/lat/predsednik/biografija>; <https://www.biografija.org/politika/aleksandar-vucic/> (pristupljeno 03.08.2020).

imenuje i otpušta ministre, imenuje i otpušta sudije, uvodi vanredno stanje... Sasvim očekivano, prve čestitke turskom predsedniku stigle su sa adresa lidera koje odlikuju slične tendencije u vladanju: ruskog predsednika Vladimira Putina, iranskog Hasana Rohanija, a od lidera iz regiona tu su bili predsednik Srbije Aleksandar Vučić, te član predsedništva BiH Bakir Izetbegović.¹²

Vera kao političko oruđe

Suprotstavljajući se shvatanju da je religija urođena čoveku, Karl Marks ističe da religija ima pre svega društvene korene i da je u funkciji vladajućih klasa. Svaka religija ima neki ideološki zadatak, pre svega da održi društveni poredak tako što narod uči trpljenju, krotkosti, poštovanju vlasti, jer se ove osobine vrednuju za nagradu u zagrobnom životu. Na taj način se obećanjem onoga što će doći u tom drugom svetu odvraća pažnja ljudi od nejednakosti i nepravdi na ovom svetu. „Čovek stvara religiju, religija ne stvara čoveka”, kaže Marks, i zato je čovekovo spasenje u njemu samom. U svojim delima *Kapital* i *Kritika Gotskog programa* Karl Marks određuje religiju kao jednu vrstu opijuma kojim se čovek služi u različitim vremenima.¹³

Uzajamne sfere crkve i vladara možemo uporediti sa povezanošću političkog vrha sa krupnim kapitalom i vrhom vojske i policije. Integracija crkve i države nije moguća u sekularnim državama, ali saradnja jeste. Ukoliko crkva prizna samostalnost političke harizme, politički integritet dobija na snazi. Na prostoru Srbije i Crne Gore stvari su se zakomplikovale na relaciji Srpske pravoslavne crkve i nepriznate Crnogorske pravoslavne crkve i njenih vernika. Predsednik Crne Gore je u više navrata isticao mešanje srpskih političkih i crkvenih vlasti u njihova državno-unutrašnja, odnosno suverena pitanja kako bi oko sebe okupio pristalice uoči parlamentarnih i lokalnih izbora zakazanih za 30. avgust 2020. Od dolaska na mesto predsednika Republike Srbije, predsednik Vučić se u više navrata, a povodom različitih političkih tema, „savetovao” sa poglavarom SPC patrijarhom Irinijem, uživajući podršku crkvenog Sabora po pitanju Kosova i Metohije, pa čak i odnosa Beograda sa Briselom.¹⁴

Jedan od oblika lične vlasti i opstajanja na njoj bilo je upravo kontrolisanje mase, odnosno ličnih sledbenika putem religije. Na primeru Turske, reč je o političkom islamu. U pitanju je reislamizacija turskog društva i države, sa težnjom da Turska postane središte islamskog sveta. Islamizacija se ogleda u predsednikovim nastupima na polju spoljne politike, u kojima se odbacuju kemalističke metode i kažnjava svaki vid otpora kemalističkih pristalica. Jedan od tih političkih akata bilo je poništavanje odluka Mustafe Kemala Atatürka („oca Turaka”) prema kojima je Sveta Sofija od 24. novembra 1934. pretvorena u muzej, čime je

¹² <https://www.tccb.gov.tr/en/receptayyip Erdogan/biography/>; <https://www.slobodnaevropa.org/a/izbori-u-turskoj-erdogan-autoritaran-izbor/29318298.html>; <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2702928/zatvorena-glasacka-mesta-u-turskoj-prvi-rezultat-veceras.html> (pristupljeno 03.08.2020).

¹³ <http://www.artnit.net/dru%C5%A1tvo/item/3608-karl-marks-o-religiji.html> (pristupljeno 02.08.2020).

¹⁴ <https://www.novosti.rs/crna-gora/vesti/905729/milo-djukanovic-porucio-nema-odlaganja-izbora>; <https://www.danas.rs/drustvo/patrijarh-irinej-stav-sabora-je-da-se-vucic-junacki-bori/>; <https://www.slobodnaevropa.org/a/30206353.html> (pristupljeno 02.08.2020).

Ataturk nastojao da državu organizuje po zapadnoevropskom obrascu. Koristeći se kanalima institucionalne i propagandne moći, Erdogan je tako napravio proračunat diplomatski potez pravog pragmatičnog državnika i to u doba kada se protest najmanje mogao i pretpostaviti, ukoliko uzmemo u obzir okolnosti u kojima se ceo svet našao u borbi sa pandemijom virusa Covid-19. Ovom prilikom je pokazao da je Istanbul, turska „žila kucavica“, i dalje u njegovim rukama uprkos porazu na izborima od 31. marta 2019. godine, odnosno 23. juna iste godine, kada je taj grad i zvanično „prešao u ruke“ Republikanske opozicione partije (CHP) i Ekrema Imamoglua. Otvaranje Svete Sofije kao džamije, na čijoj su se prvoj molitvi 24. jula 2020. godine našli predsednik Turske i njegova supruga Emine Erdogan, treba tumačiti isključivo kao politički akt koji je imao za cilj pridobijanje konzervativnih delova stanovništva koje je zaboravilo na Ataturkovo zaveštanje.¹⁵

Gestovima kao što su izjava o amanetu kojim je njegov otac Alija zaveštao Bosnu Turskoj, prisustvo svečanoj ceremoniji otvaranja do danas najveće sagrađene džamije Džamlidža u Istanbulu i venčanju kćerke turskog predsednika, Bakir Izetbegović je nastojao da stavi akcenat na prisniji državnički odnos sa Ankarom. Stoga u tom kontekstu treba posmatrati i nedavni događaj, kada je nakon direktnog telefonskog razgovora sa turskim predsednikom dobio obećanje da će medicinskom osoblju BiH biti obezbeđena sva pomoć u vidu opreme i zaštite iz Turske neophodne u borbi protiv pandemije virusa Covid-19. Svoju privrženost veri, uprkos zdravstvenim rizicima, izrazio je kada je tokom bajram-namaza povodom Kurban-bajrama delio mališanima bajlamluke, najčešće u vidu novca. Najveći incident u regionu izbio je pak maja 2018. godine, kada je predsednik Turske Redžep Tajip Erdogan posetio Bosnu kako bi položio cveće na grob prvog predsednika BiH Alije Izetbegovića. Tom prilikom predsednik Turske je ispričao da je Aliju Izetbegovića posetio 18. oktobra 2003. u Sarajevu, samo dan pre smrti, kada mu je prvi predsednik BiH kazao:

„Tajipe, vi ste potomci sultana Fatiha, ovaj prostor je vama u amanet, zato ga čuvajte”.

„Činjenica da je Bosnu dao u amanet Turskoj manifest je njegovog civilizacijskog horizonta. Jer, Alija je video i znao da muslimani jedino jedinstveni, u zajedništvu i solidarišući se jedni sa drugima, mogu ostvariti svoju civilizacijsku misao”, rekao je tada Erdogan turskim medijima. Erdogan je ranije u nekoliko navrata isticao da je Alija Izetbegović bio veliki državnik i jedan od najvažnijih mislilaca našeg veka, kako su navodili bosanski portali.¹⁶

¹⁵ Slađana Zdravković, „Aja Sofija oruđe verske politike”, *Politika*, 14.07.2020.

<http://www.politika.rs/sr/clanak/458376/Aja-Sofija-orude-verske-politike> (pristupljeno 02.08.2020);

<https://balkaninsight.com/2020/08/04/erdogans-target-in-hagia-sophia-stunt-was-aturks-legacy/>;

<https://secim.haberler.com/> (pristupljeno 02.08.2020); Son dakika... Tarihi gün! 86 yıl sonra Ayasofya'da ilk

namaz <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-tarihi-gun-86-yil-sonra-ayasofyada-ilk-namaz-41571734> (pristupljeno 02.08.2020).

¹⁶ <https://www.trt.net.tr/srpski/kultura-turizam-i-umetnost/2019/05/03/otvorena-najveca-novoizgradena-dzamiya-u-turskoj-prisustvovali-izetbegovic-i-dzaferovic-1194652>; <https://www.trt.net.tr/srpski/region-1/2020/03/20/turska-salje-pomoc-bih-za-borbu-s-korona-virusom-1381624>;

<http://rs.n1info.com/Region/a336210/Izetbegovic-Alija-je-BiH-ostavio-u-amanet-Erdoganu.html>;

<https://freshpress.info/vijesti/evropa/bakir-sebija-izetbegovic-uz-bok-erdoganu-emine-na-glamuroznom-vjencanju-kcerke-turskog-predsjednika/> (pristupljeno 02.08.2020).

Vladanje u interesu javne stvari

„Mudar državnik je onaj državnik koji uspostavlja harmoniju unutar države, uspostavlja saglasnost najviših, srednjih i najnižih slojeva; koji, takođe, teži sopstvenom stalnom usavršavanju, sticanju znanja i vrlina, tako da plemenitošću svog duha i ponašanja on služi građanima kao uzor, kao oličenje mudrosti i pravednosti.” Kako je Nikolo Makijaveli napisao u svom vanvremenskom delu, „nesrećan je onaj vladalac koji se prepusti sudbini” jer „čim se prilike promene, mora da propadne. Takođe mislim, da je srećan onaj koji se upravlja prema okolnostima, a da je nesrećan onaj koji se ne prilagodi vremenu”. Ono što nas uči makijavelizam kada je reč o političkim vođama jeste da su oni, da bi stigli do postavljenog cilja, do slave i bogatstva, prinuđeni da se kreću raznim putevima: jedni to čine obazrivo, oprezno, strpljivo i veštinama koje su stekli, dok drugi to čine naglo, nabusito, koristeći sva raspoloživa sredstva i snage.¹⁷

Stoga bi svaki vođa koji misli da se dugoročno zadrži na političkoj sceni, trebalo da radi na svom demagoškom usavršavanju i sticanju „političke ljubavi” koja bi počivala na njegovoj sveukupnoj ličnosti, ne samo na pojedinačnim osobinama.¹⁸ Pravi harizmatični vođa, radi očuvanja autoriteta, mora da osvedočava i potvrđuje svoju ljubav prema narodu; otvara mostove, gradi nove puteve, brine o zdravlju nacije i sl. Kao ljudi „ponikli” iz naroda, predsednici Turske i Srbije su se u obraćanju naciji, na političkim dešavanjima, tokom gostovanja na televiziji ili pak prilikom konferencija za štampu koje su prenosile televizije pod njihovom kontrolom (TRT, odnosno Hepi i Pink), služili jezikom koji je odgovarao širokim narodnim masama i njihovim ciljnim grupama (penzioneri ili, u slučaju Turske, konzervativne i neoosmanske grupe). Videvši efekte takvog načina obraćanja, predsednik Srbije počeo je da se ugleda na svog „kolegu” sa Bosfora čak i u načinu oblačenja (lokalne novine ali i one širom regiona izveštavale su o tzv. „trendu plavog kariranog sako”).¹⁹



Pa ipak, jedna od najvažnijih ideja koje je preuzeo od mentora i političkog uzora bio je povratak korenima. Videvši da insistiranje na osmanskim korenima i neoosmanska politika u Turskoj i regionu donosi povoljne rezultate turskom predsedniku, slično je pokušao i srpski politički

¹⁷ Nikolo Makijaveli, *nav. delo*, 229–230.

¹⁸ Todor Kuljić, *nav. delo*, 284–285.

¹⁹ <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/ima-li-zivota-posle-vucica/>; https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/51109/modni_vrisak_aleksandar_vuchic_nosi_sako_od_5_400_dolara.html (pristupljeno 02.08.2020).

vođa, kako bi stekao dodatnu podršku srpskog naroda. Avgusta 2016. godine, turski predsednik Redžep Tajip Erdogan ponosno se provozao otvorenim autobusom prilikom otvaranja trećeg i najšireg mosta na Bosforu, nazvanog po sultanu Selimu I, zvanom Javuz (Hrabri). Ugledajući se na turskog predsednika Erdogana u njegovim grandioznim projektima vrednim više miliona dolara, kao i političkim mitinzima, predsednik Srbije je svoju misionarsku ulogu političkog vođe „kakovog Srbija zaslužuje” započeo najpre otvaranjem fabrika i otklanjanjem manjih infrastrukturnih problema, da bi 18. maja 2019. godine dočekaio otvaranje deonice novog auto-puta nazvanog „Miloš Veliki” od Beograda do Ljiga, koji je povezao Obrenovac sa Čačkom (E-763). Na otvaranju, uz vatromet i pesmu „Igrale se delije” predsednik Srbije je, vozeći se panoramskim autobusom novom deonicom sa članovima vlade i gostima iz regiona, izjavio novinarima: „E-763 meni ništa ne znači, a Miloš Obrenović mi znači puno. To je čovek koji je posle Prvog srpskog ustanka ostao uz svoj narod i podigao Drugi srpski ustanak. Stvorio je prvi slobodni ustav, Sretenjski ustav, to je čovek koji je bio nepismen a ostavio je škole, prosvetne ustanove i muzeje. Ja sam srećan i ponosan što je put dobio ime po njemu”.²⁰

Krajem jula vlada Srbije je donela odluku o izradi projekta izgradnje novog auto-puta „Vožd Karađorđe”. Ova saobraćajnica imaće dva kraka, koji će se sa „Miloša Velikog” u Lajkovcu i Koridora 10 kod Mladenovca spojiti u Orašcu, a dalje će voditi preko Topole, Rače, Svilajнца i Despotovca sve do Bora. Ovaj projekat kojim je najavljeno povezivanje Šumadije sa Istočnom Srbijom, zasigurno će koštati više desetina miliona evra. Naime, samo za put Ljig–Preljina utrošeno je 760 miliona evra, dok je ugovorna cena poslednje otvorene deonice po kilometru iznosila 7 miliona, odnosno ukupno 430 miliona evra, kako je objavio Insajder.²¹

Vrhunac Erdoganovog uticaja na predsednika Srbije bila je ideja za predizbornu parlamentarnu kampanju Srpske napredne stranke za izbore od 21. juna 2020. godine. Predsednik Aleksandar Vučić dobio je ideju upravo od šefova kampanje AK (Erdoganove partije pravde i razvoja), sledeći njihov slogan kojim su se služili tokom 2018. godine. Reč je o sloganu AK Partije korišćenom uoči parlamentarnih i predsedničkih izbora 24. juna 2018. godine pod nazivom „Došlo je vreme za našu decu” (*Vakit çocukların vakti*) koji je bio napisan na bojankama (*boyama kitabı*) deljenim deci širom Turske.²²

²⁰ „Yavuz Sultan Selim Köprüsü hizmete açıldı!” *İstanbul Bülteni*, Ağustos, 2016, 4–13; „Yenikapı’da tarihi demokrasi buluşması”, *İstanbul Bülteni*, Temmuz, 2016, 2–57; <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3093109-poznata-satnica-otvaranja-autoputa-milos-veliki>; <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3778366/sest-stvari-o-novoj-deonici-auto-puta-milos-veliki.html>; <http://www.arhiv.rs/vest/1367/svecano-otvoren-auto-put-milos-veliki-vucic-kaze-put-za-ponos-cele-srbije> (pristupljeno 02.08.2020).

²¹ <https://www.021.rs/story/BBC/221623/Milos-Veliki-Vozd-Karadjordje-Koji-su-autoputevi-najneophodniji.html>; <http://www.epicentarpres.rs/android/vesti/7597/NOVA-ODLUKA-VLADE:-Auto-put-Kara%C4%91or%C4%91e-poveza%C4%87e-celu-Srbiju/> (pristupljeno 03.08.2020).

²² <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ak-parti-yatirimlari-cocuklara-boyama-kitabiy-la-anlatildi-40867889>; <https://www.slobodnaevropa.org/a/izbori-u-turskoj-erdogan-autoritaran-izbor/29318298.html>; https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/sns-na-izbore-s-listom-aleksandar-vucic-za-nasu-decu_1094820.html.

*Büyük Usta'nın
Eserleri*

BOYAMA KİTABI



VAKIT
ÇOCUKLARIN
VAKTİ



Александар
ЗаВучић
нашу
децу.

Umesto zaključka

Kada je reč o besedništvu kao umetnosti obmanjivanja mase, politički lideri poput Bakira Izetbegovića, Aleksandra Vučića, Milorada Dodika i Mila Đukanovića decenijama se služe istim narativom. Postavlja se pitanje kako svi oni uspevaju da godinama održavaju tu svoju „veštinu” a da ih pritom narod ne prozre. Ciceron je smatrao da težnja ka istini – posebno u domenu političkog odlučivanja i donošenja najmundrijih odluka – ne sme, dakle, da bude sama sebi cilj, već mora da se primeni u državničkim aktivnostima. Nije dovoljno, smatra on, da državnik bude moralan ili obdaren vrlinama, već je neophodno da te vrline primeni pre svega u upravljanju državom, jer „najuzvišeniju vrlinu predstavlja upravljanje državom”.

U stvarnosti, političar 21. veka mora da vlada raznim veštinama kako bi po potrebi mogao da se ponaša u skladu sa okolnostima. Takve osobine krase balkanske lidere: britkost na

jeziku, nadmenost u raspravama, ambicioznost i preterano samopouzdanje, nadmoćan i arogantan stav, ali vedro i vrcavo obraćanje narodu, posebno kada mu se nešto obećava. A ponekad je tu i zajedljivost kako bi se uz lak podsmeš zbijale šale na račun drugih. Dalje, tu je i „pouzdanost” i insistiranje na pouzdanosti i hrabrosti. Jedan od primera „hrabrog” političara mogli smo da vidimo na propagandno prikazanom snimku RTS-a o evakuaciji zavejanih putnika kod Feketića, u zimu 2014. godine, na kojoj je šef Naprednjaka i tadašnji srpski ministar odbrane Aleksandar Vučić lično spasao anonimnog dečaka noseći ga u svom naručju kroz snežnu mećavu sve do helikoptera, a sve u cilju sticanja veće popularnosti u narodu.²³

Međutim, iako nisu svi balkanski političari podjednako obdareni ovim vrlinama, oni uspevaju da se demagoškim metodama prikažu kao da ih ipak poseduju. I zato ostaju na vlasti decenijama. Iako se o njima govori sa najvećim divljenjem, ali i sa najvećim gnušanjem, jedno je nemoguće: osporiti im popularnost među stanovništvom koje je uvek bilo gladno „hleba i igara”.²⁴

Nada za nacionalnim pomirenjem i saradnjom budila se nakon burnih devedesetih kada je Turska u svojstvu medijatora za mir i reintegraciju Balkana preuzela na sebe regulisanje političkih odnosa između država nastalih raspadom Jugoslavije. Tadašnji prioriteti turske regionalne politike svodili su se na regulisanje nesuglasica između balkanskih zemalja i rekonstrukciju sa stanovništvom sa kojim „turski narod deli zajedničku istoriju i sudbinu”. Novi „islamski despot” zagospodario je državom na Bosforu preteći da svoj interes i način uprave prenese na svoje „sledbenike” željne političke moći. Odlukom građana da podrže autoritarni režim na referendumu, turska politika uplovila je u tamne vode i zagazila u eru podriivanja demokratskih institucija u kojoj su sve očigledniji pokušaji odbacivanja turske sekularne tradicije.²⁵

Širenje diktatorskog režima pretilo da zahvati područje zemalja tzv. Jugoistočne Evrope kao u periodu između dva svetska rata (poput slučajeva u Kraljevini Jugoslaviji, Rumuniji itd). Imajući u vidu da se kult jakog vođe najlakše razvija u nerazvijenim zemljama, sredinama sa autoritarnim nasleđem i krhkom državnom pravnom i demokratskom tradicijom, Aleksandar Vučić je na dobrom putu da svojom retorikom, potlačivanjem i podilaženjem srpskom narodu širom države i regiona, nastavi sa svojom imitacijom turske politike. Veoma izvesno, veoma jednostavno, nažalost banalno, ali dosad uspešno.

²³ <https://www.sns.org.rs/galerije/feketic-spasavanje-zavejanih-ljudi> (pristupljeno 02.08.2020).

²⁴ Radivoj Radić, *Carigrad, priče sa Bosfora*, Beograd, 2007, 110–113; Dr Dragica Vujadinović, „Ciceronovo shvatanje političkih vrlina”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, godina LV, br. 1, Beograd, 2007, 105.

²⁵ Slađana Zdravković, „Politički odnosi Republike Srbije i Republike Turske od 05. oktobra 2000. do današnjih dana“, 1, <https://media.cpes.org.rs/2019/09/Odnosi-Srbije-i-Turske.pdf> (pristupljeno 03.08.2020).